

Ե Ր Գ

ՇՆՈՐՀԱՒՈՐՈՒԹԵԱՆ ՆՈՐ ՏԱՐԻՈՅ

Այս քնդ մուտնորդ տաբույս
 Չայն աւետեաց և խրախոյս
 Հնդի յականջ մատաղ սանուցս
 Թէ հինն էանց, նորն եհաս,
 Առէք հոգի, նոր զօրութիւն,
 Տուք արարչին փառատրութիւն:
 Այսոր 'ի բաց գլին թախիծք,
 Ի բաց մերժին խոր անդաճմունք,
 Վանդի յերկնաւստ մեղ պարգեւի
 Նոր ժամ, նոր օր և նոր տարի:
 Ճնձս ուրեմն, Հայր մեր բարի,
 Արթուն հովիւ հայկեան զարմի:
 Այսոր բանի նոր ասպարէզ,
 Պօփր ընդ մէջ, լապտեր 'ի ձեռս,
 Արթունք յազգաց յառաջ խաղան,
 Իսկ հեղգասիրոջ՝ յետս մնան:
 Արեմն կեցցէ՛ Հայր մեր արի,
 Ար հորդէ մեզ շաւիղ բարի:
 Հանդ ծն արիք, մատաղերամ
 Ինկերակիցք իմ համերամ,
 Արիացնք յուզիլ ուսման
 Ի նորամուտ տաբույս չըման:
 Այս են յար իղձք մեր գլծոտ Հօր,
 Լը սուրբ խոյսունք հանապազօր:
 Այցուք ուրեմն, որդիք Հայկեան,
 Կիթառ 'ի ձեռս, երգ 'ի բերան:
 Տայցուք փառքս Հօրն վերին,
 Ար ձանեաց մեզ զայս նոր տարին:
 Սաղթեացուք արդ ջերմիկ սրտով
 Հօրն մեր տալ զամբս յոլով:
 Աշխարհ յար. Արթ.
 Աշխ. Յայր. Երեմ.
 Թ. յայն:

1869 Յունվարի 1
 Արարատի:

Հետեւեալ փոքրիկ գրութեան որ
 զգրուած է մեզ Վալիտայէն արժան
 կը համարինք հրատարակել և համա
 ռօտ ծանօթութիւն մի տալով ըն
 թերցողաց արեգակի խաւարման մա
 սին և որ պատահեցաւ անցեալ տարի:

« Իդրական խաւարումն 'ի 18 ()
 դաստոսի 1868 — 'ի նկարէ ինչ տապեալ
 առ ծովային կառավարութիւնն , 'ի
 նաւապետէ 1 էքորդօնիս շոգեհոտաւ
 Իդրական խաւարումն նշմարեալ
 'ի 1 էքորդօնիս շոգեհոտէ 'ի 18 օգոս
 տոսի 1868 — 'ի հիւսիսային տարածու
 թեան , 15—42, և յարեւելեան երկայ
 նութեան 83—31, ըստ « Գրինվիչ »
 ժամապահութեան . Ի 15 երրորդ ժա
 մա 'ի հիւսիսային բոլորի , և 33 վայր
 կենի : Արեգակն սկստա խաւարիլ 'ի
 15—41 հիւսիսային տարածութեան և
 83—37 արեւելեան երկայնութեան .
 Ըստ « Գրինվիչ » ժամապահութեան ,
 'ի 15 երրորդ ժամա 'ի հնգետասան
 երրորդ բոլորի , և 'ի 12 վայրկենի .
 Խաւարումն էք բոլրական , և տեւ
 եաց 5 բոլոր և 57 վայրկեանս . Ի
 տարածութեան հիւսիսայ 16—1 — և
 յերկայնութեան արեւելից 43—40—
 ըստ վերջին ժամապահութեան , 'ի
 17 ժամա , 50 բոլորի և 28 վայրկենի
 արեգակն պարզեցաւ 'ի ստուերէ լու
 նին . »

Շոգեհոտն յընթացս խաւարմանն
 խաղար դէպ 'ի յարեւելիս հիւսիսայ ,
 ընթանալով առ ժամն մղնա իբրեւ ջ ,
 մինչ զկնի վախճանի՝ խաւարմանն ե
 դաւ անդրէն 'ի սովորական ընթաց
 իւր խաղալով յառաջ մղնա մետա
 սան :

Նշմարանք .— Յորժամ լուսինն մի
 անգամայն ծածկեաց զերեսս արեգա
 կանն , երկու մասունք երկայնաձեւ
 ամպոց երեւէին ելանել յերկուց կող

մանց լուսնին, որք արևելին գիտի գե-
գեցիկ գոյն հրոյ, մին 'ի մութանց ամ-
պոցն որ 'ի ձախ կողման լուսնին՝ եր
կայն էր քան զմիւսն, որ յաջ կողմա-
նքն, միով բոլորէիւ յառաջ քան զպար-
զիկն արեգակնն ամպն, որ կայր յաջա-
կողման անդ լուսնի, աներեւութա-
ցաւ և միւսն որ 'ի ձախ կողման տե-
տանիւրջի վերին կողման լուսնի : Այս
փու, աստեղք պարզ և որոշ երեւէին,
և մին ուղիղ 'ի միջակի անդ ուր ա-
րեգակն հասարակօրէն երեւի 'ի միջ-
բէիւ Այնթապս խաւարմանն յսկիզ-
բանէ զվերջ մթութիւնն չեղեւ այն-
չափ թանձր որպէս գիշերոյ : Այս
նախարարն կարէր 'ի վերնայարկի նա-
ւուն ընթեռնուլ զբապիրն : Տեսա-
րանն երեւեալ 'ի միջոյի խաւարմանն
բերէր զմանուածիւն գեղեցիկ առա-
ւօտու ինչ առաւրց ամայն 'Աեկանեմ
բերի, յորժամ նոր արեգակն սկսանի
ցի ծագիլ : Խանաւաչափն երեւէր խա-
նարհիլ 'ի քունի ինչ աստիճանս իւր, և
մեղմ՝ հողմ ինչ շնչեր յորեւ մոլից հա-
րաւոյ խոնաւ և անախորժ իմն առելով
զգացումն : Ագեցեւթիւն ինչ 'ի վերայ
անասնոց եւ թռչնոց երեւէր գոլ,
աբաղայ կարգի, կադիկքն ջանային
ծածկել զինքեանս 'ի ներքոյ իրերայ՝
որպէս թէ զարհուրեալ 'ի սաստիկ ինչ
երկիւղէ, և շուն պարոն 'Աեւանոյ մը-
խեալ զգլուխն 'ի կոյտ ինչ յորդի բա-
կանէր մարմարել : Թութակք ինչ
'Աստիլոյ, (որք վերաբերէին Տիկնոջ
Գրաւին) երեւէին միանգամայն այլ
փայտէ կղեւալ, և բախելով անգագար
զթեւս իւրեանց : Ճէկն իբրեւ յան-
հատին երկիւղէ :



Աստեղագրական քննութիւնը ա-
ռաջին միջոցն, և որով կարելի է կըշ-
ռագոտել իւրաքանչիւր նորատիպ
երկրաբանութեանց արժանաւ որու իր
կամ անարժանութիւնը և գործական
ընդերցասիրութեան եռանդ. վառել
ընդերցոյց հասարակութեան մէջ : Սոր
գրագէտներէն շատերը սովորաբար
ներբողներ կը գրեն նորատիպ գրեանց
վրայ, շատ անգամ գուցէ առանց ամ-
բողջ երկասիրութիւնը կարգաւոր :
Որ եւ իցէ նորատիպ գրքի վրայ եղած
գովեստը կամ պարտաւր այն ժամա-
նակ միայն ընդունելի է, երբոր անա-
չառ քննութեան վրայ հիմնուած է :
Իսկ անխորհուրդ ներբողները, և նեւ
գամայն պարտաւոր իրաւունքները հաւա-
սարապէս վնասակար են : Ախորհուրդ
ներբողները վնասակար են, որովհետեւ
պարզամիտ ընթերցողաց մտաբացուիլը
կը նախապաշարեն, քննասիրական ըն-
թերցանութեան ընդունակութիւնը
կը մեղցնեն և կ'ըստիպեն անխորհուրդ
համադրատիւ համարել լաւ ու վատը,
սխալմանն ու անսխալմանը, օգտակարը
և վնասակարը : Պարտաւոր իրաւութիւն
ները վնասակար են, որովհետեւ շատ
անգամ օրինաւոր երկասիրութիւննե-
րը անխորհուրդ միտներով կասկածելի
կը ցուցնեն գիւրահաւաններու առ-
ջէւ : Վերադարձաբար մեր ազգային
ներկայ գրականութեան մէջ գտնուած
հատուկօր կարգքնութիւններն եւս
կամ ներբողական են և կամ պարտա-
ւական : Սակայն այս անուրանալի է,
որ այն մատենագրական քննութիւնն
միայն օրինաւոր է, որուն մէջ պար-
զուած և խոտովանուած է քննադատ-
ուած երկասիրութեան թէ կատարե-
լութիւնները և թէ թերութիւնները :
Այս աեսակ անչառ քննութիւնները

Վեճ պատուի են, ինչպէս երկրորդը հե-
զինակին, նոյնպէս և հետապօսող բըն-
նասիրին :

ԴՆԱ՝ իրրեւ օրինակ անաշուտ քրն-
տուութան, կը հրատարակենք հետեւ-
եալ բանասիրական դասը՝ զոր Նյոթ
լամնիոյ հիւսիսային դաշնակցութեան
ՍԵՏ, Հիւպատոս՝ մեր հայազէտ և
հայասեր բարեկամը Պ. Պետերման-
Պերլլինի Համալսարանի մէջ գերմանե-
րէն խօսեցէն զկիւր, այսօր կը մտառ-
ջանէ մեզ հայերէն գրաբառ թարգ-
մանութեամբ ։

Ի 28 Հոկտեմբեր 1867 թ. նիսպ հիշխուհայական և
պատմական գրասենյակ :

Պարսն Պետերմանն ընթերցաւ 'ի վերայ բնական քրականութեան աշխարհաբար լեզուին Հայոց, յորինեցելոյ 'ի Ա., Ա'ստեւոյ Ա' յորինեան : յանդաւայ Ա' թիթարեան աւիտի, որ 'ի Ա' է եննա :

Հովակիմ Դպետոսեր էր առաջինն, որ զնոր յեղուն Հայոց քերականաբար բարդատրեաց յիւրում թէսաւարոօի (գանձարանի) հին և նոր լեզուին Հայոց, յ1¹ մաս. 1711. 4: Ղըքոյնի նորա՝ Լիւթողոմիւն չաղախան լեզուին Հայոց, ճառէ համառօտասիի և եթ զբարբառոյն, որ ՚ի Հայաստան խօսի, և ունի էջս 21 Տ. 303—24 և առ որս Տ. 325—70 յաւելուն 3 խօսակցութիւնք ՚ի նոյն բարբառոյն: Լորկրորդն էր Սիւրիթար որ յամին 1726 գրեաց զընդարձակ քերականութիւն իւր, որ ոչ է՝ տպագրեալ տակաւին, այլ քողոռած ինչ ՚ի նմանէ անպագրեալ յամին 1727 հանդերձ Տաճկերէն բարդատրութեամբ՝ ՚ի չորս մեծամեծ գրականասկան հազուապիւտայնէ դասերէ և ամեմ, Բաղմալէպ 1843 Տ. 109: Ղրեթէ զկնի 100 ամաց

երևւեցաւ, և Քրիստիանութիւն լեզուին Հայոց Դ Յ ըզպետե 'ի Փարսի, որ 'ի չորրորդում գլխով 3 րդ բաժան ժան Տ. 738—87 զձեռս զանազան բարբառոյն առտնց զանազանութեան մի զինի միոյ դասե: (Յամին 1847 երեւեցաւ 'ի Օմիւս ռնիա « Համառօտ Քրիստիանութիւն արդի լեզուին Հայոց որպէս իօտի 'ի Կառտանդնուպօլիս և 'ի փոքրն 'Նիա, յօրինեալ յ'Մերիկացի առաքելոյն (Missionar Սիգաւ, և բովանդակեալ յէջ 80, որ 'ի լոյս ընծայեցաւ վերստին 'ի Կառտանդնուպօլիս յամին 1852: Ի նմին ամի Ղեորդն Հախվերդեան 'ի լոյս ընծայեաց 'ի Սոսկով զառանաւորսն Սայաթ-Նօվայ, որոյ վարսն Տ. 1—41 և արար նկատողութիւն ինչ 'ի վերայ քրիստիանական ձեւոց բարբառոյն թիֆլիզոյ ։

Եւստ արդարեւ քաղաքական գրեւ
ուածաց 'ի վերայ իւրաքանչիւր բարբա
ռոյն աշխարհաբար լեզուին Հայոց՝ եւ
րեւեցաւ 'ի նորումս գիրքս այս և որ
բովանդակէ աւելի քան 2850 էջս, մաւ
կագորով Վննական Վերականգնութեան աշխարհ
աբար կամ արդի հայերէն լեզուի, հանդիմ
նեթաճութեամբ և յաւելաւածով, յորինեաց
Հ. Բրտէն Վ. Բրտինեան 'ի Սիւր
թարեան ուխտէն, Վ իննա 1866. 8. 8.
Վիրքս այս գրեալ կայ 'ի բարբառն
կոստանդնուպոլսոյ և ցուցանէ հազ
ուագիւտընթերցասիրտ թիւն իմն հե
ղինակաց Հայոց ամենայն դարուց և
ստալէս և խորամանտ հմտութիւն լե
զուին և 'ի ներածութեանն, որ բովանդ
ակէ 2334 էջս, հաստատէ հեղինակն
թէ հեաք ձեւոց նորոյ լեզուին հե
տախտ գելի են 'ի հնագոյն ժամանակ
սըն, որ հակառակ կայ կարծեացն՝ թէ
լեզուն Հայոց 'ի մէջ ամենայն յեղա
փոխութեանց մինչ ցովախձան 12 դա
րու մարդու և անխառն մնաց և ան
գէն իսկ հետ գէտեոէ կերպարանափոխ

եղեւ ընդ աշխարհաբար լեզուին : Նա հիմնի 'ի վերայ այսորիկ՝ թէ 'ի հնագոյն ժամանակն ընդ լեզուին կրթելոց և ուսումնականաց եղեալ է եւ լեզու աւանդաց և ընտանեաց, և հետախուղեալ 'ի 4 դարուն հետէ քայլ առ քայլ զգրուածս իւրաքանչիւր հեղինակաց՝ ապացուցանէ պատմաբանութեամբ զծագումն և զհետ զհետէ կազմումն այսր աշխարհաբար լեզուի, որով և տայ լեւհատար պատկեր իմն պատմութեան լեզուին, և 'ի սմին ոչ 'ի քերականական ձեւն և եթ ուհմանափակի, այլ նաեւ հետազոտ լինի համաձայնութեան բառարանական մասին, որ քան ձարան է բառիցն լեզուի :

Յետ ապացուցանելոյ նորա զարուեսկաբար ողաւազումն լեզուին մինչ ց 14 դարն՝ զկազմանէ զանազան արդի բարբառոց, որք 'ի 15 դարէ հետէ առանձնապէս կազմեցան : Նա ծանաչէ 4 գլխաւոր բարբառս, որոց գլուխ համարէ զբարբառն կրտսնագնու պօրոյ և փոքու լիւիայի. երրորդ ըզլ է հաստանին, և չորրորդ՝ զկտրտախանին և զՊարսկաստանին, որ 'ի Ռուսաստանէն մինչ ց Հնդկաստան տա բաժանի, և սովորաբար Ռուսաց — Հայոց ունի, սակայն կարէ ևս իրիւրեան կուշիլ : Ի բաժանման բարբառոց յայտնապէս եկեալ է զմտաւ Պարսն հեղինակն՝ թէ առաջին տեղի իսկ և իսկ Հայաստանին է, երկրորդն՝ փոքու լիւիային, և թագաւորութիւնն Հայոց վերականգնեցաւ զինի հաստատման հարստութեանն՝ ապրառուեցաւ, երրորդն՝ ի հաստանին, փան զիանդ գաղթեցան Հայք լիւի քաղաքէն 'ի 14 դարուն. և վերջինն՝ Հայոցն, որք թափառեցան և վերաբուսան 'ի նորագոյն ժամանակս և եթ 'ի Պարսկաստան և 'ի Հնդկաստան՝ Նա պնդէ՝ թէ 'ի սկիզբն բանն Հայք ամենուրեք հաւատարիմ

միացին հայրենի բարբառոյն իւրեանց կազմեցելոյ ըստ հիմնաւոր գծագրութեան 'ի հնագոյն ժամանակաց հետէ, և ապա փոփոխեցին զայն հետ զհետէ տեղի տուեալ նոր հայրենեաց և յաւակցութեան ընդ օտարան, առ որս կեանս վարէին : Բաժանութեան այս երեւի հիմնեալ առաւել 'ի վերայ վերածական հայեցողութեան հեղինակին՝ քան թէ 'ի վերայ իրական տարբերութեան բարբառոցն. փան որոյ ոտուգապոյն երեւի բաժանութեան յերկուս գլխաւոր ճիւղս, լիւիայեան և լիւիան, յորոց իւրաքանչիւրն յառանձին ոտու բաժանի. փան զի բարբառն փոքու լիւիայի ընդ կրտսնագնու պօրոյն կազմեալ է հանգոյն բարբառոյն բնակչացն Հայոց ի հաստանին. իսկ բարբառն Հայաստանի՝ հանգոյն բարբառոյն կտրտախանի, Պարսկաստանի և Հնդկաստանի : Նաև յառկութիւն չորից բարբառոցս, զորոց Պարսն հեղինակն ծառէ Տ. 19, ոչ երեւի բարբառն ճիւղ : Բայց այսմ առաջին բարբառն ցուցանէ զաշխարհաբար լեզու հին Հայոց հանդերձ սեփական յեղափոխութեամբ 'ի ձեւսն, և երկրորդն զնոր իմն լեզու, հանգոյն հին լեզուին գրոց ըստ կազման և ըստ ուղղագրութեան. երրորդն զհին և զհասարակ լեզուն աւանդաց հանդերձ աղաւաղեալ արտասանութեամբ, իսկ չորրորդն լեզու իմն օտար 'ի հնոյն և 'ի նորոյն ըստ քերականութեան :

Ի մասին չորրորդի բարբառոյն՝ յառաջ բերէ Պարսն հեղինակն զերկուս ձեւս և եթ, իբրեւ բարբառն օտարացեալ 'ի հին Հայերէն բարբառոցն և 'ի մոտեցելոցն : 1. գգործ. եզ. յուղ. և այլն. ից, ուղ յանգեալ, Տ. 195, բայց թէ ձեւս այս ոչ բարբառն խորթ է բարբառոյն կրտսնագնու պօրոյն յայտնի է 'ի ձեւոյս ապից, զոր յառաջ բերէ

ի Բերականութեան, Տ. 43, և անկէ՝
զոր գտանեմք յառաջնում տպագրու-
թեան գրքոյն Ուիգոյ, Տ. 22, 2. Տ.
206, զներդործական ձեւն կրաւորա-
կան կառուր. իսկից և այլն. բայց՝ ոչ
նայեցեալ առ այն թէ կրաւորական
ձեւս իսկից և այլն, սովորականն է
յայտ բարբառ, կարէր եւս իրա-
ւամբ կտնց առեալ լինիլ. վասն զի
նշանակութիւն կրաւորականին ցու-
ցանի արդէն բաւականաչափ առ-
ուրաւ Վ. :

Յանկայի լեալ էր, զի եթէ Պարոն
հեղինակն յիւրաքանչիւրում յայտոյիկ
բարբառոց ցուցեալ էր վաղբերս, յու-
րոց առեալ էր զգազմութիւն օրինակն :
(Օրինակքն վասն չորրորդի բարբառոյն
քաղերաբերիւն մատամբ ի քանձա-
րանէն Հոգեօտերայ, եւ մատամբ ի
գրքոյն Վիսմեան, որ կոչի Վէր Լու-
յաթանի և ի լայս ընծայեցաւ յամին
1838 ի թիֆլիզ : Բայց գրքոյիս այս՝
նշանակեալ վասն ամենեցուն և ոչ
զկրթելոյն լեզու յառաջ անէ, այլ
զհասարակ ժողովրդեանն, որպէս խօ-
սի ի շրջակայս Վրեւանայ, և ոչ այն
չափ արժանի օրինակ գտլայ, որչափ է
ի Վազմովկային, Վերետիկ, 1843, Տ.
109, տուեալ օրինակն ժողովրդական
բարբառոյն Վրաստանդնուսոյոց : Բայց
եթէ Պարոն հեղինակն ընդ երեւելի
ընդունելութեան ձեւաց՝ յանգելոց
ոմ, որք իսկապէս ներգոյականին են,
որպէս ինքն եւս ճշդիւ բացատրէ,
տակայն մատամբ եւս առ ի վերիպանայ
ի կիրարկանին որպէս իսկական ըն-
գունելութիւնք ներկային, եւ կցար-
դեալ ընդ ներկայի և անկատարի գո-
յականաձեւ բայիս եմ, զներկայն եւ
զանկատարն առաքեալ քայից (Verba finita)
կազմեն, այսպէս և յառաջ բերէ ըզ-
ձեւան իւր կամ իւր հանգոյն բարբառոյն
արեւմտեան Լայոց վասն ներկայի և

անկատարի. ապա վերիպանաց է այս եւս
Թարկելի, վասն զի այսօրիկ վերջին
ձեւք ի կիրարկանին միայն վասն ա-
պառնայն և պայմանականին (Ֆուանս.
Conditionnel present) :

Ի հետեւելումն ցուցանէ Պարոն
հեղինակն զմագումն նորոյ լեզուին,
պատճառեալ ի քաղաքական գրգռու-
նէն, ի խառնմանէն ընդ այլ ժողո-
վուրդսն և ի բազմակտմբ գաղթա-
կանութեանցն, որոյ վասն և բազում
բառք յօտար լեզուաց և ցեղից, մա-
նաւանդ ի Տաճկացն, առեալ կան. և
ի վերջոյ ճառէ զհարցմանէն թէ
արդե՞պ լեզու ժողովրդեանն ի բաց
մերժեալ իցէ և հին լեզուն գրոց վե-
րստին ի հասարակաց լեզու ժողո-
վրդեանն վերածեալ, իրաւամբ ապա
բացասէ զայս. վասն զի հին լեզուն ոչ
համապատասխանէ նորոյ ժամանակիս,
և բացայայտի միայն այսպէս՝ թէ զա-
տեղի է լեզու ժողովրդեանն ի նոր և
ի նորագոյն բառից օտարականացն,
այլ ոչ ի հնումն քաղաքականացելոցն :

Յետ այսր գերազանց, գուցէ
աստ և անդ սուղ ինչ աւելի քան ըզ-
կարեւորն առատեալ ներածութեա-
նըն, որ լի յոյժ արդիւնալից և հար-
կաւոր նկատմամբ՝ ցուցանէ խորա-
մուտ հմտութիւն իմն լեզուին. հե-
տեւի իսկական քերականութիւնն,
յոր հեղինակն զնոյն խորագիտաւ
թիւն և զնոյն յաջողակ ձիրս նկատ-
ման յայտ առնէ :

Յետ ստուգաբանութեան և հա-
մաձայնութեան՝ Տ. 1-267, խօսի նա
յառանձին հատուածի միւրմ գեգիա-
կանութեանց լեզուին Լայոց Տ. 268-
336, և բաժանէ զայնսով յերիս գլու-
խքն, յորոց առաջինն զքերականական
և զգառարանական փոփոխութիւնն
ստաւից, ցուցանէ, երկրորդն ճառէ
զհասարակ, զբարդ և զբարբառք

բառիցն, զհամանունաց և զտառնձին
դարձուածոց, երրորդն՝ զքնորոգութե-
նէ բառից, զհասարակական, զաղուա-
ղեալ, զանգործադրելի և զհնայիչ կող-
մութեանց եւ արտայայտութեանց,
այսպէս և զօտար ձեւոց, բառից եւ
դարձուածոց, որք 'ի փոխ առեալ են
մասամբ Աւերոպական լեզուաց, մա-
սամբ և առաւելապէս 'ի Տաճկացն ։
Վերջին հատուածն Տ. 387—428 պո-
րունակէ նախ և առաջ գլուխ մի 'ի
վերայ ուղղադրութեան ուր ճառեալ
կայ զբաժանմանէ վանկից, զկէտա-
դրութենէ եւ զընթերցմանէ, զպա-
տուոյ և զկանոնաց, ըստ որոց գլխա-
տառքն 'ի կիրարկանելի են ։ Երրորդ
գլուխն է 'ի վերայ անոգանութեան,
որ ուսուցանէ զլեզուամբ և զկրկնակի
հնչումն արտայիլ տառից, Երրորդ գլ-
ուխն խօսի համառօտաբար զկանոնաց
լեզուադրութեան և ստղաչափութե-
ն 'ի վախճանի իւրաքանչիւր գլխոյ
այտոցիկ երկրորդնց հատուածոց, այն-
պէս և ստուգաբանութեան և հա-
մաձայնութեանն ցուցանէ Պարոն հե-
ղինակն զյարաբերութիւն նորոյ լե-
զուին Հայոց առ հինն, և սուպուցա-
նէ յաճութակի ճշգրտպէս գծագումն
նոր ձեւոց և կազմութեանց ։ Վյա-
պէս յայտնի է մեզ, զի հանելուկա-
խառն իւր, իւր առաջին սահմանական
ներկային և անկատարին ըստ արեւ-
մտեան բարբառայն, առաջի սահմա-
նական ապառնեցն և պայմանականին
ըստ արեւելեանն ոչ 'ի բայէս խօսիչ
կամ 'ի գոյականէն խափ յառաջացեալ
է, որպէս յիմում բանաստեղծութեան
'ի վերայ բարբառոյն Թիֆլիզայ Տ. 79,
հակեալ կայ յընդունիլ, այլ 'ի բայէս
խա, որ 'ի հին լեզուին մերթ յառաջ,
մերթ յետոյ քան զանորոշ ներկայն և
զանկատարն աւարտեալ բայից 'ի նոյն
ձեւ հանգուանաւոր առանց կրման ե-

դեալ լինէր ։ Իսկ յ120-մ դարու ըստ
հեղինակին պատահին օրինակք, յորս
առաջի աւարտեալ բային եղեալ է
ընդ մասնկանս իւր, որոյ փոխարէն ա-
ռաւ ասի, ուստի դիւրաւ կարէր կըր-
նաւորիլ, իսկ ա 'ի իւր և ապա 'ի իւր ։

Սակայն թէ փսն էր Պարոն հե-
ղինակն 'ի Վերականութեանն սահմա-
նափակի գրեթէ բոլորովին բարբառայն
կտուանդնուպօսոյ և փոքու Նիսիայի ։
Ոչ որ կարէ գնա 'ի յանդիմանութիւն
արկանել, փսն զի ամփոփումն 'ի մի-
ասին համայն բարբառոյ՝ գոնէ առ-
այտ ժամանակ, ամբառնայ 'ի վեր քան
զգորութիւն միոյ անհատի, և բազում
ոչ ունին զգրուար յիշատակաբանս,
մանաւանդ գրեթէ բոլորովին անծայ-
նօթ են ։ Սակայն երեւի թէ նա ըզ-
կովկասեանն պահպանէ, ոչ տնայա-
մար զՍուսա — պարսկականն կոչե-
լով, զի այս իսկ ոչ աննշան գրականու-
թիւն ինչ 'ի յայտ անէ, և ակամայ ոչ
զասանեմք 'ի գլխովն որ 'ի վերայ ու-
ղիւր առաքանութեան, նշանաւորու-
թիւն իմն վերջնոյն, զի յայտ իսկ հըն-
չումն համար տառից մնաւոր պահեալ
կայ, որ 'ի բարբառն արեւմտեան Հայ-
ոց ենթարկեալ է յապաղման ձայնի,
որպէս բառականաչափ 'ի յայտ գայ 'ի
խառնմանն ընդ օտար բառն Տ. 285,
սակայն ոչ երբէք խոստովանեալ լինի
յարեւմտեան Հայոց ։

Ննշան են հարկաւ այտոցիկ ծա-
նօթութիւնք և այլք, որք աստ և անդ
գուցէ 'ի յայտ եկեայեն, յորժամ առ-
քա 'ի կշիռ մասնեն սակաւի մի եւ
եթ ընդ բազում և մեծամեծ նախա-
մեծարոց այտ իսկ և իսկ գասական
քերթուածոց ։ Հօրինեալ է քերական
նութիւնս այս՝ այնպէս լիականաւոր և
խորամուտ, որպէս հապիւ կարէր ոք
սպասել ըստ կարծ 'ի կարճոց անցի-
ցն մինչ ցարդ ։

Համառօտութիւնն քերականութեան հնոյ լեզուին Հայոց Տ. 430—84, և քերականական բառարանն փոքր առակի միոյ, նախ ի նոր լեզուն և ապա ի հինն, Տ. 484 89, աւետարտը յաւելումս եղիցին :

Բգային ամեն հաստատութիւն և հանրաշահ ձեռնարկութիւն նպատակաբար և քաջալերութեամբ կը յառաջէ և կ'արդիւնաւորի Սուրբ Բթողոս իւր յառաջադիմական ձեռնարկութեանց համար ընդհանուր ազգայնոց նպատաստութեան կը կարօտի և ամեն նպատակ սիրով կ'ընդունի և ըստ չափու կարողութեան կը ջանայ պատկել նպատաւողաց անկեղծութիւնը : Ընդհակառակ էնք այն ամեն սոցալիզմներէն, որոնք զանազան նուիրութեամբ կը յայտնեն իրենց քովի չափակութիւնը Ս. Բթողոս յառաջադիմութեան համար, ոմանք դրամական օժանդակութեամբ, ոմանք հնութիւններ եւ սոցալդուաճ կամ անարդար զրազիր մասեաններ նուիրելով Բթողոս թանգարանին, և ոմանք բարոյապէս քաջալերելով : Եւ ամեն քաջալերութիւնները առաւել կը պարտաւորեն Ս. Բթողոս իւր ջանքը եւ աշխատանքը ի գործ դնել յօգուտ հանրութեան : Կ'ենք այն բարեմիտներէն, որոնք համազումս լինելով, որ Բթողոս ներկան և ապագան, յառաջադիմութիւնը եւ պայծառութիւնը համօրէն Բգին կը վերաբերի, չեն զըլնար իրենց քաջալերութիւնը բանիւ և արդեամբք : Ի շարս սոյնօրինակ բարեմտաց կը յայտնենք ահա հրապարակաւ մեր անկեղծ գոհունակութիւնը մեր համազգի ուսումնականին Պ. Սատթեոսի Ս. Բյաւտեան, որ բարեհաճեր է իւր մօտ գտնուած

զրազիր մասեանները Ս. Բթողոս թանգարանին նուիրել, հետեւեալ պատուական նամակը ուղղելով առ Ս. Պատրիարքն :

« Կոստանթնուպօլիս 1 Յունիս 1869 :

Բնեւարտաւր սրբազան հայր :

Սուրազրեալ որդիս ձեր բոս հոգւոյ, ծննդեամբ ի Սուրբառն գեղջէն Կեսարիոյ, որդի Սիլլա-Կալիֆայի թեմաք և ձերդ ծանօթի, այժմ բնակեալ ի մայրաքաղաքիս, քովի քարտիփա ի ձեռն ձեր նուիրեմ բարեկարգ թանգարանի սրբոյ Եւստիօ, զարգրազիր մասեանս որ յնարեւոյցունից անտի երկոյ եւ մերս երանաշնորհ նոյնեաց, զորս և յանձնեցի իսկ աստ ձերդ փոխանորդ Երմանապատիս Փիլիպոս Սարգապետի, և խնդրեմ զի ընկալեալ զյիշատակս իմ զայստիկ, տալիք արձանագրել ի շարս զրազրաց թանգարանի սրբոյ Եւստիօ, յաւալով զի թերեւս յառաջ միտմար, ժան դատեալ հրատարակեցին ի շահ և յօգուտ մանկուոյ ազգիս, որք են :

Ա. Սրբոյն Բարսղի Կեսարացոյ ձառք յաղագս վեցօրեայ արարութեան :

Բ. Սամուէլի երկոյն, Բնեւոյ ժամանակագիրք :

Սրբոս երկօրին կազմեալ են ի միտմ հատորի, գրեալք ի Ուլաթլի Հայոց կամ ի 1187 թուի Փրկչին, այն է աստի իբր 700 ամօք յառաջ, ի Հոռոմոսի կոչեցեալ վանս ի վերայ հնոյ բանագրաչէն թիւթոյ, որ յոյժ ընտիրք են յաղագս ի հետագոյն օրինակէ օրինակեալ լինելոյ միոյն և ի Սամուէլի երկոյն ժամանակակից օրինակ լինելոյ միտայն, երկօրին միանգամայն ի մի և ի նոյն հմտագոյն և զգուշաւոր գրէ գրինակեալք :

Գ. Խորոզովու անձեռացեաց Լիպիսկոպոսի բացատրութիւն ժամակարգութեան :

Դ. Սոփիսի գիտնական Վարդապետի բացատրութիւն սրբայ Պատուրաբի :

Սորա երկրորդն եւս կազմեալ են ի միում հատորի, որոց գրութիւն ժամանակին թէեւ անշատ բայց ոչ թըւի լինել նոր քան զերեքտասներորդ կամ զչորեքտասներորդ դար, գրուեալք ի վերայ մոգադութի :

Ի սոցանէ զսրբայն Խորոզի վեցօրեայն բողգատեալ է իմ ընդ ուրո գիր օրինակի (Սիթարեանց սրբայն) ազարու Վենետից, որպէս է տեսնուել ի լուսանցն զտարբերութիւնն նորին և օրինակի նորին, զոր ինքեանք Նշառալեալ և յերին ժամանակաց Գրչաթիւն կուշեն, և զտպագիր խրեանց ըստ կարի ի յունական բնագրէն են սրբագրեալ, վասն որոց և ոչ սակաւ երեւելի տարբերութիւնս ընծայեցուցանեն ի բուն իսկ օրինակէ մերմէ նախնեայն :

Նշոյպէս և զՍամուէլի Լիպիցու ժամանակագիրն կիսով իմն բողգատեալ եմ ի ինդրոյ Լրժամայիշատակ Տեառքն Կարապետի Վարդապետի Շահնազարեանց ընդ օրինակի իմնմն առ նմին գտելոյ, կարծեմ յօրինակէ իմնմնէ սրբայ Լիպիցունի օրինակելոյ, որոյ տարբերութիւնք եւս տեսնին ի լուսանցն, և յսրոց գիր-բաւ մակաբերի մերոց ընտրութիւն և նորին յուն հմուտութեան օրինակողաց ներմուծեալ աղուաղութիւնք, զի և զերկիրիւր աւծօք յետոյ քան զՍամուէլ յայոց յաւելեալ ժամանակագրութիւնս պարունակէր :

Սամուէլ երէց չեւ է տպագրեալ ի հայերէնի, բայց թարգմանութիւնն նորին ունի տպագրիլ ի մօտոյ ի Փարիզ քաղաքի ոչ գիտեմ յորմէ օրինակէ :

Բայց օրինակս մեր այս ընտրեալոցն լինելոյ ոչ է տարակոյս, զի գրութիւնս սորին և վերջ ժամանակագրութեան ոչ աւելի յառաջ է քան զՈԼԶԹԸ Լական Հայոց որ է ժամանակ կենդանութեան նորին իսկ Սամուէլի :

Օ) Խորոզովու բացատրութեան ժամակագրութեան և զՍոփիսի բացատրութեանն սրբայ Պատարագի չունիմ ինչ ասել, զի և չէ լինել իմ հետազոտեալ զնոցանէ :

Վասն զայս աւելի տեղեկութիւնս զգրչագրացս կարէ տեսնուել ինդրոյն ի թիւս Սաթիս լրագրոյ 1852 տմի զոչրոս և իմ իսկ է հրատարակեալ :

Բնծայելոյն իմոյ զգրչագիրս զայտուիկ թանգարանի Սրբոյ Սիսիոյ երկու նպատակ են իմ. մի՛ զի մի այսուհետեւ այլ ևս այսպիսի հազուադիւր գրչագիրք ի ձեռս առանձնականաց միացեալ յանցայտ անկիւնս միջոտիցին և անհետացին, այլ յօրինակէ աստի իմնէ շտրթեալ և իմնմն այսմ՝ շաւղի հետեւեալ և այլք, իրեւ սրբոյ Սիսիոյ տպագրին բարեկարգեալ թանգարանի իմնն նուիրեցեն՝ և անեղծ պահիցեն, և երկրորդ՝ զի և ի ժամանակին հրատարակութեամբ ի լոյս եկեալ ի շահ և յօգուտ մանկուոյ ազգիս գիւնի :

Յուսալով զի երկրորդն նպատակք իմ այսքիկ բազմապատիկ օրինակօք յարդիւնս եկեալ բեղմնաւորեցին :

Ս՝ նամ ձերդ Մանասպատիւ բարձու Սրբազնութեան ամենախոնարհ ծառայս և սրգիս ըստ հոգւոյ :

Սամուէլ Ս. Սիպիական Կ :